

12

JEMGYÝETIŇ AZYK HOWPSUZLYGY

Hekaýa: Oba hojalygyny ýöretmekdäki özgerişlikler	218
Jemgyýetiň azyk howpsuzlygy diýlip nämä aýdylýar	220
Tejribe sapagy: 10 tohum	221
Azyk howpsuzlygy we ýmitlenme	222
Oba hojalygyk işleri özgerende, ýmit hem üýtgeýär.	223
Hekaýa: Ýmitleniş düzgünleriniň üýtgemegi amerikan indeýesleriniň saglygyna täsir etmegi	224
Ýerli azyk howpsuzlygyny kämilleşdirmek.	225
Jemgyýetiň azyk taslamalary	226
Hekaýa: AIW we AIDS-den ejir çeken ýetimler üçin ýaş daýhanlaryň meýdan mekdebi	228
Şäheriň azyk howpsuzlygy	229
Hekaýa: Halk dükany	229
Hökümet şäherlerde azyk howpsuzlygyny üpjün etmelidir	230
Şäherleridäki durnukly azyk syýasaty	230
Açlygyň sosial we syýasy sebäpleri	231
Hususy birleşmeler azyk howpsuzlygyna gözegçilik edýär.	231
Hekaýa: Gurakçylyga garşy göreşmek üçin ýitip giden tohumlaryň dikeldilmegi.	232
Azyk garaşsyzlygy ynsan hukuklarynyň biridir	235
Hekaýa: “Via Campesina” adamlaryň azyga gözegçilik etmeklerini öňe sürýär	235

JEMGYÝETIŇ AZYK HOWPSUZLYGY

Adamlar sagdyn bolmak üçin, ýokumly önümleri iýmäge çalyşýarlar. Özümiz we maşgalamyz üçin ýeterlik iýmit öndürüp, satyn alyp ýa-da alyş-çalyş edip bilmeseň, biz açlyga, iýmitlenmäniň bozulmagyna we saglyk kynçylyklaryna duçar bolarys.

Azyk howpsuzlygy – bu her bir adamyň işjeň we sagdyn ýaşaýşy üçin ýylyň dowamynda howpsuz we ýokumly iýmitiniň ýeterlik mukdarda bolmagyny aňladýar. Mundan başga-da, bu iýmitiň jemgyýeti we daşky gurşawy sagdyn saklaýan usullar arkaly öndürilýändigini we bölünýändigini aňladýar. Açlyk birnäçe sebäplere görä dörap bilýär. Arryk toprak, ýerli howa şertleriniň üýtgemegi we suwuň ýetmezçiligi ýaly käbir sebäpler daşky gurşawa baglydyrlar. Bu sebäpler zerarly ýüze çykýan açlygy ekerançylygyň durnukly ýollary bilen (15-nji baba ser.) we ýer, suw baýlygyndan has oňat peýdalanmak bilen aradan aýyrmak bolar (6 we 9-11-nji bablara ser.). Açlygyň beýleki sebäplerine syýasat zerarly ýüze çykýan ýagdaýlar degişlidir: kabul edip bolmajak azyk nyrlary, azyk önümlerini ösdürüp ýetişdirer ýaly ýeriň ýoklugy, bazarlaryň we azyk ulgamlarynyň haýsydyr bir toparyň gözgeçiliginde bolmagy we beýleki ýagdaýlar. Suw we beýleki syýasy sebäplere görä döran açlygy jemgyýetde degişli işleri alyp barmak arkaly aradan aýyrmak mümkin bolar.

Azyk önümlerini öndürmek üçin bize ýer, suw, gurallar, tohumlar we oba hojalyk işlerini nähili alyp barmalydygy barada bilim gerek. Her bir adamy ýeterlik iýmit bilen üpjün etmek üçin, bize adalatly bölüniş, elýeter azyk nyrlary, ýerli bazarlar we azyk howpsuzlygy zerurdyr. Muňa ýetmek üçin, biz dünýäniň adalatly we durnukly bolmagyny gazanjak bolmaly. Biz her bir adamyň azyk howpsuzlygyny üpjün etmek üçin, ýaşaýyş adalatlygy we sagdyn daşky gurşaw üçin işlemelidiris.

Oba hojalygyny ýöretmekdäki özgerişlikler

Kombojanyň Preý Weng obasynyň ilaty gadym döwürlerden bäri özlerini eklemek üçin ýeterlik mukdarda şaly ösdürip ýetişdirýärdiler. Mundan başga-da, olar şaly meýdanlaryndaky ýabany ösümlikleri, balygy, ýylan balygy, tokaýdaky ir-iýmişleri, hozlary we ösümlikleriň köklerini, ýabany haýwanlarynyň etini iýýärdiler. Bu iýmit uruş ýa-da suw alma bolmasa, ýylyň dowamynda olaryň sagdynlygyny üpjün edýärdi.

Emma takmynan 40 ýyl mundan ozal, hökümet eksport etmek üçin şalynyň we şuňa meňzeş esasy oba hojalyk medeni ekinleriň birnäçesiniň öndürilişini artdyrmak maksady bilen, ekerançylygyň täze usullaryny öňe sürüp başlady. Bu täze usullar bütin dünýäde oba hojalygynda girizilýän özgertmeleriň bir bölegidi. Ol özgertmeler Ýaşyl Rewolýusiya atly hereket tarapyndan girizilýärdi. Ýaşyl Rewolýusiya şalynyň has köp hasylyny almak üçin, adaty usullary däl-de, himiki dökünleriň we pestisidleriň ulanylmagyny goldaýardy. Ol uly suwaryş ulgamlaryny ulanyp, ekini ekmek we hasyly ýygnamak üçin maşynlardan peýdalanýardy.

Täze oba hojalyk usullaryndan peýdalanyp, Pýer Wengiň ýaşajylary satlyk üçin köp şaly ýetişdirmegi başardylar. Olar gazanan pullaryny öýlerini abatlamaga, ýollary gurmaga we egin-eşik, radio ýaly hususy zatlary almaga harçladylar. Oba ýaşajylary dersi ulanmagy, şalyny gurak döwürde ekilýän medeni ösümlükler bilen gezeleşdirmegi, şeýle hem oba hojalygyň adaty usullaryndan peýdalanmagy bes etdiler.

Täze usullar bir medeni ösümligiň uly ýerlerde ösdürilip ýetişdirmekte oňat netijeleri berip, şalynyň gorrularyny artdyryýardylar. Emma wagtyň geçmegi bilen oba ýaşajylary öz ýerleriniň we iýmitleriniň üýtgändigine göz ýetirdiler. Gerbisidler oba ýaşajylarynyň oň iýýän ýabany ösümlüklerini ýok edipdi. Indi olarda şalydan başga hiç zat ýokdy. Tiz wagtdan meýdanlaryndaky toprak sagdyn medeni ösümlükleri ösdürip bilmedi, şalynyň hasyly bolsa peseldi. Obanyň ýaşajylary açlygyň haýsy sebäplere görä dörändigini barada pikir aýşmak üçin ygynanýşdylar. Olar ýylyň dowamynda medeni ösümlükleri ösdürip ýetişdirmek üçin garyşyk medeni ösümlükleri, meýdan ekin dolanyşygyny ulanyp, oba hojalyk işlerini alyp barmagyň köne ýollaryny ýatladylar. Olar adaty usullaryň köp artykmaçlyklaryna göz ýetirip, olara dolanmagy makul bildiler. Şeýle hem olar şaly ösümlüklerini bir-birine golaý ekmek we bir meýdanda dürli medeni ösümlükleri ösdürip ýetişdirmek ýaly usullary ulanmaga başladylar.

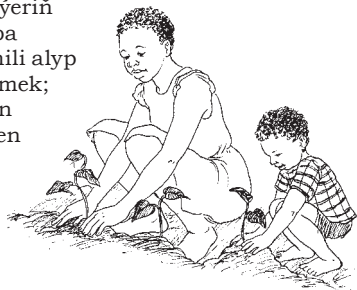
Ýöne himikatlar aşa köp ulanylansoň, toprak tapdan düşüpdí. Topragyň öňki ýagdaýy dikeldilýänçä, Preý Weng obasynyň ýaşajýlary açlyk çeken-de bolsa, indi olaryň azygy bol. Olaryň satmaga şalysy az bolsa-da, iýmitleri dürli-dürlüdir. Obanyň Meas Ni diýen ýaşulularynyň biri: “Ekinlerimizi ata-babalarymyzyň usullary bilen ýetişdirýändigimiz üçin, ata-babalarymyz-da bagtyýar, meýdanlarymyz-da mes, biz-de has sagdyndyrys”. – diýip, belleýär.

Jemgyýetiň azyk howpsuzlygy diýlip nämä aýdylýar?

Jemgyýetdäki adamlar zerur bolan sagdyn azygy ýeterlik mukdarda öndürmekde nähili meseleler bilen ýüzbe-ýüz bolýandygyna düşünmek üçin, azyk howpsuzlygyny düzýän dürli zatlara göz aýlamaly:

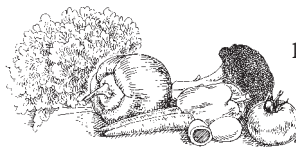
Önüm öndürmek

Suwuň, tohumyň, ýeriň elýeter bolmagy; oba hojalyk işlerini nähili alyp barmalydygyny bilmek; satuw we iýmit üçin ösdürilip ýetişdirilen önümleriň arasyndaky deňagramlylygy dogry kesgitlemek.

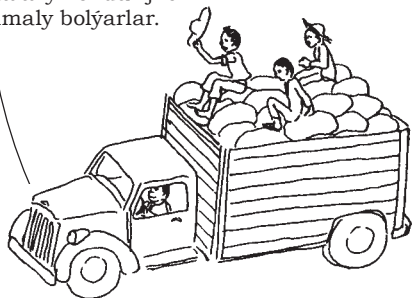
Pul, tygşytlanan pul we karz

Iýmitiň haýsydyr bir bölegini satyn almak üçin, adamlara pul gerek. Tohum satyn almak üçin we beýleki harajatlar üçin, aýratyn hem hasylsyz ýyllarda azyk öndürijiler karz almaly bolýarlar.

Berk jan saglyk

Ýokumly maddalary özleşdirmek üçin, adamlar sagdyn bolmalydyr. Adamlaryň bedeni hapa suw zerarly ýüze çykýan kesellerden, uzaga çekýän gyzyrma ýa-da AIW/ AIDS keselleri sebäpli gowşanda, olaryň özleri we jemgyýet üçin iýmit öndürmekdäki ukyplary peselýär.

Azygy paýlamak we daşamak

Azygy bazara daşamagyň we bazardan gerek zatlaryny satyn almaklary üçin adamlary bazara äkitmegiň usullary.

Azygy saklamak

Adamlar köplenç ygalsyz ýa-da ýagynly, sowuk ýa-da gurak möwsümiň dowamynda azygy 3-4 aýlap saklamaly bolýar. Azyk önümleriniň saklanylýan jaýlary ýa-da ammarlary azygy zaýalap biljek gemrijilerden we mör-möjeklerden goramalydyr. Alakalar siziň azygyňyzyň ýarysyny iýseler ýa zaýalasalar, siz açlyk çekmeli bolarsyňyz.

Pestesidler, zäherli himikatlar bilen zäherlenen ýa-da genetiki özgerdilen önümler (13-nji baba ser.) elýeter bolup biler. Ýöne olar howpsuz we sagdyn iýmitlenmegi üpjün edip bilmezler. Köplenç nahar taýýarlamak üçin howpsuz ýeriň, ýeterlik wagtyň we oduň bolmaýandygy sebäpli, adamlar gaýtadan işlenilen iýmiti köp iýýärler. Bu bolsa soňabaka olaryň saglygyna zyýan ýetirýändir.

10 tohum

Bu sapak adamlara azyk howpsuzlygynyň iň wajyp meselelerini kesgitlemäge, jemgyýetiň azyk howpsuzlygyny gowulandyrjak özgertmeleri goldamaga ýardam berer.

Wagty: 2 sagat

Enjamlar: Her topar üçin 10 sany tohum, dürli ruçkalar ýa-da flomasterler, uly kagyz tagta.

1

8-10 adamdan ybarat toparlar düzüň. Azyk howpsuzlygyny düzýän dürli zatlar barada gürrüňdeş bolmaklaryny toparlardan haýyş ediň. Mysal üçin: azyk önümlerini öndürmek, azygyň saklanylyşy, karz pul, sagdyn iýmit satýan dükanlar we bazarlar, azyk önümlerini ösdürüp yetiştirmek üçin oňaýly ýerler we ş.m. Ekerançylyk, awçylyk we balykçylyk bilen meşgullanýan oba adamlarynyň azyk howpsuzlygy babatda ýüze çykýan meseleler şäher adamlarynyňkydan tapawutlanýandyr. Siz öz ýaşaýan ýeriňizde azyk howpsuzlygyny düzýän dürli zatlar barada gürrüňdeş boluň. Azyk howpsuzlygynyň dürli böleklerini görkezmek üçin, uly kagyzyň ýüzüne suratlary çekiň ýa-da ýazgy ýazyň.

2

Toparlaryň hersine 10 sany tohum paýlaň we olardan azyk howpsuzlygynyň haýsy bölekleriniň jemgyýetde kynçylyk döredýändigini kesgittläp, şol ýere köpräk tohum goýup görkezmeklerini haýyş ediň. Mysal üçin, käbir maşgalalar azyk önümleriniň ýaramaz saklanylyşy, bazara azyk önümlerini alyp gitmek üçin ulagyň ýa-da iýmit almak üçin bazaryň ýoklugy, suwuň ýetmezçiligi, tapdan düşen ýer, ekini zaýalaýan mör-möjekler zerarly açlyk çekýärler. Bu toparlara azyk howpsuzlygynyň iň gowşak ýerlerini kesgitlemäge kömek eder. Jemgyýetde dürli adamlaryň dürli meseleleri bolar. Her biriniň meselesiniň diňlenilýändigine göz ýetiriň.

3

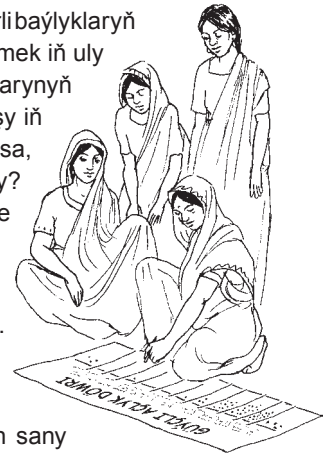
Hertopar öz azyk howpsuzlygynyň iň wajyp meselelerini kesgittländen soň, ýerli baýlyklaryň haýsylaryndan peýdalanmalydygyny ara alyp maslahatlaşyň. Önüm öndürmek iň uly mesele bolsa, ekerançylyk usullaryny gowulandyrjak ýa-da ir-iýmiş baglarynyň döredilmegi üçin başarnykly we bilimli adamlar barmy? Azygyň saklanylyşy iň uly mesele bolsa, haýsy çäreler ony gowulandyryp biler? Bazarlar yok bolsa, sagdyn önümleri satar ýaly kooperatiw dükanlaryny açmagyň ýollary barmy? Adamlara azygy eltme üçin ýük ulagyny satyn almalymy ýa-da ondan bile peýdalanmalymy? Pikirleriň her biri örän wajypdyr.

4

Mümkin bolan çözümleri ara alyp maslahatlaşanyňyzdan soň, başga kagyz tagtany alyň we oňaýly çözümleriň suratyny çekiň ýa-da olar barada ýazyň. Soňra 10 sany tohumy şol çözümleriň arasynda bölüň. Tohumlaryň köpüsini iň wajyp hasaplaýan meseläňiziň ýanynda goýuň.

5

Her topar meseleleri kesgittländen soň, bile bir uly topara ýygnaýyň. On sany tohumy ulanyp ýa-da eliňizi galdyryp, iň wajyp 1 ýa-da 2 meselä ses beriň. Olaryň çözümdini ara alyp maslahatlaşyň. Bu işe kim gatnaşyp biler? Olar nähili serişdeleri hödürlep bilerler? Işe haçan girişmek bolar? Iki ýyldan jemgyýetde hiç kim açlyk çekmez ýaly, öz öňüňizde uzak möhletleýin maksatlary goýuň. Üç aýyň dowamynda dükan açmak üçin ýa-da ösüp ýetişýän döwre çenli topragy ekişe taýýarlamak üçin jemgyýetçilik serişdelerini ýygnamak ýaly gysga möhletleýin maksatlary hem kesgittläň.

Azyk howpsuzlygy we ýmitlenme

Adamlar kesellänlerinde ýa-da ýaramaz ýmitlenenlerinde, olaryň azyk öndürmäge, suw daşamaga, öýi arassalamaga, daşky gurşawy sagdyn saklamaga ukyplary we işjeňlikleri peselýär.

Emma sagdyn ýmitiň bahasy elýeter bolup, ol durnukly usul bilen öndürilip, ýerli bazarlarda bar bolsa, adamlaryň ýmitiniň dürli-dürli bolmagyna mümkinçilik döreýär.

Ýaramaz ýmitlenme bedeni gowşadyp, aşakdaky ýagdaýlaryň döremegine sebäp bolup biler:

- güýçli içgeçme (esasan hem çagalarda);
- çagalarda gyzamygyň gaýraüzülmeleri;
- örän kiçi ýa-da maýyp (akyl taýdan haýal ösüşli) çagalaryň dogulmagyna töwekgellikli göwrelilik ýa-da dogrum;
- ganazlyk (anemiýa), esasan hem aýallaryň arasynda;
- inçekeseliň ýygy-ýygydan duş gelmegi we onuň tiz ýitileşmegi;
- bedeniň gandy dogry özleşdirmäge ukypsyzlygy zerarly döreýän süýji keseliniň ýygy-ýygydan duş gelmegi;
- öýken sowuklamasyna we bronhite ýazýan dümew ýaly keselleriň ýygjamlaşmagy;
- AIW ýa-da AIDS bar bolan adamlarda keseller has çalt döreýärler we olara dermanlar gaty gowy täsir etmeyärler;
- silikozyň, demgysmanyň, agyr metallar bilen zäherlenmäniň we zäherli himikatlar bilen galtaşyk zerarly ýüze çykan meseleleriň ýitileşmegi we ýygylaşmagy (16-njy we 20-nji baplara ser.).

Ýaramaz ýmitlenýän çagalar haýal ösýärler we mekdepde gowy okamaýarlar. Olar mekdebe gatnardan juda gowşak bolýarlar. Ýaramaz ýmitlenme, hususan hem, kiçi çagalara degişli mesele bolup, tizara çözülmelidir.

Saglyk bilen bagly bu meseleleri we oňat ýmitlenme barada köpräk bilersiňiz gelse, “Maşgala saglygy” atly kitaby okaň.

Bu çaga diňe deri bilen süňk bolup galyndyr.

Bu çaga bolsa diňe deri, süňk we suw bolup galyndyr.

Sagdyn bolmadyk iýmit zyýanlydyr

Adamlaryň azyk önümlerini ösdürip ýetirdirmäge ekin ýerleriniň bolmadyk ýagdaýynda, olar gür ilatly şäherlerde ýaşaýarlar. Olar bazardan sagdyn gök önümleri satyn alyp bilmeýärler, sagdyn iýmittenmäge kömek edýän medeni adatlaryny ýitirýärler. Olar köplenç ýokumlylygy az, sagdyn däl önümleri iýmeli bolýarlar. Bu önümler ýokumlylygy aýyrýan usullar bilen arassalanýar, himikatlar bilen gaýtadan işlenilýär, olaryň düzüminde aşa köp şekek we duz bolýar, ýagda gowrulýar. Şeýle iýmit az mukdarda zyýansyz hem bolup biler. Emma adamlar ýokumly önümleriniň deregine gaýtadan işlenilen iýmiti iýseler, bedenlerini ýokumly maddalardan mahrum edýärler. Adamlar sagdyn däl önümleri köp iýseler, semizlige ýykgyň bolýarlar. Olaryň saglyk ýagdaýlary hem ýaramazlaşýar.

Sagdyn däl iýmit ýokary gan basyşy, ýürek kesellerini, öt daşlaryny, süýji keselini we rak keseliniň käbir görnüşlerini döredip biler. Şoňa görä-de, adamlar köp iýmeseler-de, çendenaşa semiz bolup bilerler.

Oba hojalyk işleri özgerende, iýmit hem üýtgeýär

Dünyäniň ähli ýerlerinde daýhanlar öz ýerlerinden gitmäge mejbur edilyärler. Ozal ýerli ilat üçin bakja önümleriniň ösdürilip ýetirdirilýän meýdanlarynda indi eksport üçin medeni ösümlükleri ösdürilip ýetirdirýärler. Uly korporasiýalar tarapyndan ýere, tohumlara, bazarlara we azygy paýlamagyň ýollaryna edilyän gözegçilik diňe daýhanlara däl-de, eýsem biziň ählimize zyýanyny ýetirýär.

Sagdyn iýmiti tapmak ýylsaýyn kynlaşýar. Şäherleriň köpüsünde ter ir-iýmişleri we bakja önümlerini satyn alanyňdan, sagdyn däl iýmiti: alkohol içgilerini, bikanun satylyan neşe serişdelerini satyn almak has aňsatdyr. Şeýle ýagdaý bary-ýogy birnäçe nesliň dowamynda biziň iýmitleniş düzgünlerimize uly üýtgeşmeleri girizdi. Biziň ene-atalarymyz esasan ter önümlerden taýýarlanan iýmiti iýipdirler. Şu gün adamlar arassalanan we gaýtadan işlenilen, ýokumсыz, emma düzüminde konserwantlar, tagam beriji garyndylar, reňkleýjiler we beýleki süýjümtiklik berýän maddalar (şeker we mekgejöwen şiresi), duz we ýaglar bar bolan önümleri iýýärler. Şeýlelikde, köpimiz öňkülerden köp iýmit iýýän bolsagam, saglygymyzyň ugry ýok.

Iýmitleniş düzgünleriniň üýtgemegi amerikan indeýesleriniň saglygyna täsir etdi

Birnäçe nesil mundan ozal amerikan indeýesleriniň awlaýan, çöl ýerlerde ösdürip yetiştirýän we ýygnaýan sagdyn iýmitleri bardy. Etiň, bakja önümleriniň we ir-iýmişleriniň yetmedik ýagdaýlarynda, olar “ölmez-öde” iýmiti: ösümlükleriň köklerini, agajyň gabygyny we onuk haywanlary ýygnap bilýärdiler.

Emma ABŞ-nyň hökümeti takmyndan 100 ýyl mundan öň ýerli halklary rezewasiýalarda ýaşamaga mejbur edip, olara aw awlamagy we balyk tutmagy gadagan etdiler. Ýerli ýaşajylary olaryň öwrenişen iýmitleri bilen üpjün etmegiň deregine, hökümet olara ak un, ak şeker we salo (ýag gatlagy) hödürlediler. Şu günler hem amerikan indeýesleriň köpüsi döwlet azyk önümlerini iýýärler. Rezerwasiýalaryň köpüsünde gowrulan sagdyn däl iýmit elýeter iýmitiň ýeke-täk görnüşidir. Hökümetden azyk önümlerini almaýan adamlar hem köplenç iýmäge başga zadyň azlygy sebäpli, ýaramaz iýmitlenýärler.

Amerikan indeýesleriniň köpüsi semizlik we ýaramaz iýmitlenme bilen baglanyşykly ýürek kesellerinden we beýleki kesellerden ejir çekýärler. Bu olaryň bedenine gerek bolan iýmitiň ýoklugy zerarly we ýokumsyz iýmiti iýmäge mejbur edildikleri zerarly ýüze çykýar. Häzirki döwürde amerikan indeýesleriniň ölümüne iň esasy sebäbi süýji keselidir.

Bu mesele amerikan indeýesleriniň käbirini öz medeniýetini, sagdynlygyny, adaty iýmitlenmegini dikeldip başlamaga mejbur etdi. Olar mekgejoweni, kösüklileri we kädini ekýärler, ýabany şalyny ýygnaýarlar, balyk tutýarlar we et almak üçin gäwmişleri bakýarlar. Lakota taýpasyndan saglygy goraýyş işgäri Riçard Demir Bulut: “Medeni däp-dessurlaryň, ýaşajyş we iýmitleniş aýratynlyklaryň üýtgemegi süýji keseliniň köpelmegine sebäp boldy. Ata-babalarymyzyň iýmitleniş usullaryna dolanyp gelmegimiz keselleriň azalmagyna ýardam berer” – diýip belleýär.

Dürli ösümlükleri bir ýerde ekmeklik ýaly oba hojalygynyň köne usuly sagdyn iýmiti we topragy geljek nesiller üçin goraýar.

Ýerli azyk howpsuzlygyny kämilleşdirmek

Her bir hökümet adamlaryň aç bolmazlygyny kepillendirmäge yhlas etmeli. Milli hökümetler maşgala potraty üçin ýeriň berilmegini öňe sürýän syýasatyny amala aşyryp bilerler. Ol syýasat daýhanlar üçin elýeter göterim bilen karz pul almaga we meselelerini çözmäge kömek edýär, oba hojalyk ýerlerini hapalanmadan goraýar.

Käbir milli hökümetler azyk howpsuzlygyny gowulandyrmagyň usuly hökmünde karz pullary (daýhanlary ýa-da önümi satyn alýanlaryny, ýa-da ikisiniň goldamak üçin pul serişdeler) daýhanlara hödürleýärler. Subsiýalaryň dürli görnüşleri öndürilýän önümlere has ýokary bazar nyrlarynyň kesilmegine we alyjylar üçin wajyp azyk önümleriniň elýeter bolmagyna gözegçilik edýär.

Ýöne hökümetiň goldawy köplenç nädogry ulanylyp, sagdyn däl azyk önümlerini ýaýradýan we iri senagat ekinlerine eýeçilik edýän birleşmelere hödürlenilýär. Hökümet subsidiýalarynyň iri birleşmeler tarapyndan eýelenmeginiň netijesinde açlyk we horluk öňküdenem erbet bolýar.

Ýöne hökümet goldawynyň bolmadyk ýagdaýynda hem azyk howpsuzlygyny kämilleşdirmegiň birgiden usullary bardyr. Olara kiçiräk baglary döretmekden tä uly daýhan bazaryny döretmek usullary degişli. Olar azyk howpsuzlygyny ýokarlandyryp, gysga wagtyň içinde oňat netijeleri berýärler, adamlary bu ugurda has yhlasly işlemäge höweslendirýärler.

**Ýerli azyk önümleri has sagdyn, ter bolup,
ýerli medeniýeti we ykdysadyýeti goldaýarlar.**

Jemgyýetiň azyk taslamalary

Iýmit ýerli ýagdaýda öndürilende we ýaýradylanda, azyk howpsuzlygy has berk bolýandyr. Ýerli ýetişdirilen iýmit has ter we ýokumly bolýar. Pullar ýerli daýhanlaryň we işewürleriň arasynda aýlanyp, ýerli ykdysadyýeti ösdürýär. Mundan başga-da, azyk howpsuzlygy jemgyýeti gurplandyryp, onuň ýaşayan ýerlerini has sagdynlaşdyrýar. Ol adamlaryň arasyndaky gatnaşyklary ýola goýmaga hem kömek edýär. Ilatyň garyp böleginiň ýerleriniň we azyk bazarlarynyň azlyk edýändigini sebäpli, azygy öndürmäge we bölüşdirmäge gözegçiligiň edilmegi olar üçin-de has-da wajpydyr.

Ilatyň azyk maksatnamalary
oba hojalygyny goldaýarlar

Ýerli önümleri has köp ösdürip ýetişdirmegiň usullary

Bu taslamalaryň köpüsi ýeriň ýa-da puluň az mukdaryndan başlanlyp bilner. Olar ilaty ter azyk önümleri bilen üpjün etmäge ýardam berer.

- **Maşgala baglary** maşgalany sagdyn bakja önümleri we ir-ýemişleri bilen üpjün edýärler.
- **Mekdep baglary** okuwçylary ter miweler bilen üpjün edýärler. Şeýle hem olar çagalara ir-ýemiş ösdürip ýetişdirmegi öwredip, bu bilimleriniň saklanyp galjakdyna kepil geçýärler!
- **Jemgyýetçilik baglary** hususy ýeri bolmadyk adamlara hem ýygnaşmaga ýer, hem-de iýmit berip bilýär. Şeýle hem jemgyýetçilik baglary adamlara azyk önümleriniň öndürilişi barada bilim almaga, başarnyklaryny artdyrmaga, restoranlary, bazarlary gurnamak ýaly telekeçilik işini başlamaga kömek edýärler. Hatda kiçiräk baglar hem azyk howpsuzlygyna uly üýtgeşmeleri girizip bilerler.
- **Oba hojalygy.** Ilat tarapyndan goldanylýan oba hojalygy, mysal üçin, daýhanlar öz azyk önümlerini gönüden-göni alyjylara satýarlar. Ekinler ekilip başlanmazdan öň, adamlar daýhanlara töleýärler, soňra hasyl möwsüminiň dowamynda her hepdede ter miwe, bakja önümlerini we beýleki azyk önümlerini alýarlar. Şeýle etmek bilen, alyjylar daýhanlaryň ýerli we işli bolmaklaryna, özleriniň hem azyk önümleri bilen doly üpjün edilmegine ýardam berýärler.
- **Tohumlary gorap saklamagyň maksatnamalary** tohum bilen üpjün edijilere tohumlaryň elýeter bolmagy üçin degişli şertleri döredýärler. Tohumlaryň dürli-dürüligi – oba hojalygyny durnukly ýöretmegiň we ilatyň esasydyr (15-nji baba ser.). Jemgyýetçilik azyk maksatnamalary agromedeniýeti (ekerançylygyň, ýer işleriniň tehnikasyny gowulandyrmaga gönükdirilen çäreleriň, usullaryň jemi) gorap saklamaga hem kömek edýärler.

Adamlary adalatly nyrhdan sagdyn iýmit bilen üpjün etmek

Biziň günlerimizde dünýäde ähli adamlar üçin ýeterlik iýmitiň öndürilýändigine garamazdan, adamlar açlyk çekýärler. Käte bu azyk nyrhynyň garyp adamlar üçin gymmatdygy sebäpli bolýar. Sagdyn iýmit köplenç garyplar üçin elýeter bolmaýar. Satyjylar üçin hem, alyjylar üçin hem adalatly nyrhlary üpjün etmek üçin, hökümetiň goldawy ähmiýetlidir. Adalatly nyrhdan sagdyn azyk önümleri bilen üpjün etmek maksady bilen ýerli çäkde işleýän adamlaryň ulanýan käbir usullary aşakdakylary öz içine alýar:

- Daýhan bazarlary azygy bazara ýetirmek üçin ulag töleglerini we alyp-satarlaryň sanyny azaldýar. Şoňa görä-de, daýhan köpräk gazanyp, alyjylar bolsa azrak töläp bilýärler. Şeýle hem daýhan bazarlary alyjlara önümi ösdürip ýetişdiren adamlar bilen duşuşmaga we gürrüňdeş bolmaga mümkinçilik berýärler. Bu bolsa daýhanyň alyja näme gerekdigini bilmäge, alyja bolsa özlerine azyk önümlerini getirmek üçin daýhanlaryň näme edýändigini bilmäge kömek edýär.
- Azyk birleşmeleri – bu bazarlardaky iýmiti şol ýerde işleýän adamlar satyn alýarlar. Bazar bölekleyin ýa-da tutuş şol adamlaryň eýeçiliginde bolýar. Azyk birleşmeleriň agzalary bazarda işläp berendikleri üçin, iş hakynyň bir böleginiň hasabyna azyk önümlerini alýarlar. Azyk birleşmeleriniň köpüsi ýerli ösdürilip ýetişdirilen azyk önümlerini satyn almaga we satmaga ýygyn edýärler.
- Daýhan kooperatiwleri daýhanlaryň öz ösdürip ýetişdiren önümlerini ýokary bahadan satmaga, ýöne şonda-da alyjlara iň oňat bahalary hödürlemäge kömek edýärler. (313-nji sah. ser.).

Iýmiti howpsuz şertlerde saklamak

Azyk önümlerini ösdürip ýetişdirmek we azygyň elýeter bolmagy örän wajypdyr. Munuň bilen birlikde, iýmitiň howpsuz saklanylyşy hem wajypdyr. Gurakçylyk, suw alma, zyýanly mör-möjekler, gemrijiler we keseller maşgalany ýa-da tutuş jemgyýeti ýeterlik iýmitsiz ýa-da satlyk zatsyz goýup bilerler.

Azyk önümleriniň saklanylyşynyň jemgyýetçilik maksatnamalary bu meseleleriň çözgüdini tapmaga kömek edip bilerler. (Azygyň saklanylyşy we onuň zyýanly mör-möjeklerden, gemrijilerden goralýşy barada 305-nji sah. ser.; Azygyň öý şertlerinde zaýalanmagynyň önüni almak usullary barada 375-nji sah. ser.).

Mysal üçin, Ýuwaş ummanyndaky Temotu adasyndaky tupanlar ýygy-ýygdan ekinleriň köpüsini ýok edýärler. Azyk howpsuzlygyny gowulandyrmak maksady bilen ýerli ýaşajylar turşap başlan manioklar, ýetişmedik atgulaklar, bananlar we çörek agajynyň miweleri üçin uly çukurlary gazýarlar. Şol çukury doldurmaga her bir adam öz goşandyny goşýar. Ekinler ýok edilip, adamlara açlyga sezewar bolanda, olar şol çukurda saklanýan azyk önümlerini iýýärler.

Azyk ammarlary – mätäçlere paýlamak üçin azygyň ygynalýan ýeri. Azyk ammarlary köplenç açlyk döwürlerinde kömek edýärler. Adamlaryň olara öwrenişip, garaşly bolmaklary mümkin. Şonuň üçin uzak möhletleýin azyk howpsuzlygy üçin bu iň amatly çözgüt dälidir. Tutuş sebitde açlyk bolanda, olara azyk babatdaky kynçylyklary ýeňip geçmäge halkara agentlikleri hemaýat edip bilerler. Azyk hemaýaty azyk howpsuzlygynyň gysga möhletleýin çözgüdidir, emma ol azyk garaşsyzlygynda uzak möhletleýin zerurlygy aradan aýyрмаýar (235-nji sah. ser.).

AIW/AIDS-den ejir çeken ýetimler üçin ýaş daýhanlaryň meýdan mekdepleri

Afrikanyň köp ýerlerinde bolşy ýaly, Mozambikde hem ene-atalary AIW/AIDS-den ýogalandygy sebäpli, müňlerçe çagalar ýetim galdylyr. Oba ýerlerinde ýaşayan ýetim çagalaryň günü kyn bolýar. Olar jynsy taýdan ulanylma, ýaramaz garaýyşlar, keseller, açlyk we ş.m. howplaryň astynda ýaşayarlar. Ene-atasy aradan çykansoň, çagalaryň köpüsi maşgalabaş bolmaly bolýarlar, eklenjiň aladasyny etmäge mejbur bolýarlar. Obalarda işlemek üçin mümkinçilikleriň azdygy sebäpli, bu has hem kyn meselä öwrülýär. Daýhanlar maşgalasyndan çykan bolsalaram, ol çagalaryň köpüsi oba hojalygyny nädip ýöretmelidigini bilmeyärler. Sebäbi ölmezlerinden öň, olaryň ene-atalary kesel zerarly öz bilimlerini çagalaryna öwretmäge ýagdaýlary bolmandyr.

BMG-niň Bütindünýä azyk maksatnamasynyň, Azyk we oba hojalyk guramasynyň kömegi bilen, Meýdan mekdepleri we ýaş daýhanlaryň durmuş mekdepleri AIDS-den ejir çeken köp sanly ýetimleriň aladasyny edip başladylyr. 12-18 ýaş aralygyndaky ýaşlar bu mekdeplerde bile işläp, oba hojalygyny ýöretmek, iýmit, derman ösümlikleri we ýaşayyş endikleri barada bilim alýarlar.

Ýaşlar meýdany ekişe taýýarlamagy, ekini göçürüp oturtmagy, haşal otlary aýyrmagy, suwarmagy, zyýankeşlere garşy göreşmegi, resurslardan peýdalanmagy we olary goramagy, medeni ekinleriň gaýtadan işlenilmegini, hasyly ýygnamagy, iýmiti saklamagy we satmak endiklerini öz içine alýan oba hojalygyny ýöretmegiň täze usullaryny hem-de adaty usullaryny öwrenýärler.

Tanslar we aýdymlar ýaşlaryň özlerine bolan ynamy berkidip, ýaşayyş endiklerini ösdürýärler. Teatr, söhbetdeşlik toparlary AIW/AIDS-iň we gyzyrmanyň öňüni almak, jynsy deňligi, çagalaryň hukuklary ýaly wajyp durmuş meseleleri ara alyp maslahatlaşmak üçin ulanylýar.

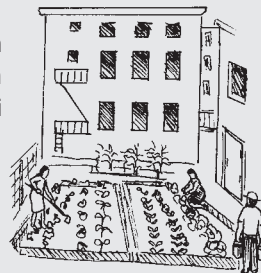
Biziň günlerimizde Mozambikde Meýdan mekdepleriniň we ýaş daýhanlaryň durmuş mekdepleriniň 28-si işleýär. Şeýle mekdepler Keniýada, Namibiýada, Zambiyada, Swazilende we Tanzaniýada bar. Ýetimleriň müňlerçesi daýhanlar bolup ýetişdi. Mekdebiň uçurymlary okuwy tamamlanlaryndan soň, ekin satyp alan pullarynyň hasabyna kiçiräk hususy daýhan hojalyklaryny döredýärler. “Biz mekdepleri işledip başlamyzda, çagalaryň gelejegi ýokdy. Olaryň köpüsi yük ulaglarynyň sürüjileri bolasy gelýärdi, sebäbi olar muny ýeke-täk çykalga diýip oýlaýardylar. Indi olar mugallym, agronom, daýhan we inžener bolmagy isleýärler”, – diýip, mekdep işgärleriniň biri gürrüň berýär.

Şäheriň azyk howpsuzlygy

Dünýädäki adamlaryň köpüsi şäherlerde ýa-da olaryň töwereklerinde ýaşaýarlar. Köp adamlar bosgunlaryň düşelgelerinde ýaşaýarlar. Şeýle düşelgeleriň ýaşaýyş we arassaçylyk şertleri örän ýaramaz bolýar. Ol ýerde iş ýetmezçiligi, suw we sagdyn iýmit ýetmezçiligi uludyr. Emma şäherdäki adamlaryň azyk howpsuzlygy has oňat bolýar. Sebäbi olaryň işi, puly bolup, saglyk üçin oňaýly, howpsuz durmuş şertlerinde ýaşaýarlar. Şeýle şertlerde olar has gowy azyk önümlerini satyn alyp we iýip, iýmiti taýýarlap we saklap bilerler. Olar hatda, şäher baglarynda öz önümlerini ösdürip yetiştirip hem bilerler.

Halk dükany

Birleşen Ştatlaryň köp ýerlerinde bolşy ýaly, West Oklendde (Kaliforniýa ştaty) alkogol içgileri we sagdyn däl iýmiti satýan dukanlaryň sany sagdyn we ter önümleri hödürleýän dükanlardan artykdyr. Sagdyn azyk önümlerini satýan dukanlaryň jemgyýetdäki adamlaryň köpüsi üçin ýokary nyrlary belländikleri sebäpli, West Oklendde köpler nädogry iýmitlenmekden we aşa semizlikden ejir çekýärler. Arakhorlugyň, neşekeşligiň, zorlugyň höküm sürýän jemgyýetinde ýaşamak howply bolýar. West Oklendde 4 adamyň biri adatdan daşary azyk maksatnamalaryna garaşlydyr.

Bu ýagdaýy görüp, birnäçe adam ilata elýeter bahadan sagdyn azyk önümlerini hödürlemek üçin ýygnyndylar. Olar pul ýygnap, ýük ulagyny satyn aldylar. Ýük ulaglaryny açyk reňklere boýap, oňa meşhur sazalary ýaňlandyryan stereo ulgamyny oturdylar. Olar her hepdede şäheriň beýleki künjeklerindäki daňhan bazarlaryna baryp, miwe we bakja önümlerini getirip başladylar. Adamlaryň üýşýän köçeleriniň çüňklerinde ulaglaryny goýup, olaryň ünsüni çekmek üçin saz goýberýärler we ter önümleri arzan bahalardan satýarlar. Bu dükanyň satyjylary gök önümlerini we ir-iýmişlerini satanlarynda, adamlara sagdyn iýmitlenmäniň esaslarynyň, saglyk ýörelgesiniň ähmiýeti barada gürrüň berdiler.

Bu işiň düýbünü tutan adamlar öz göçme bazarlaryny Halk dükany diýip atlandyrdylar. Olar jemgyýetiň beýleki agzalaryny hem hyzmatdaşlyk etmäge çagyrdylar. Käbir adamlar miwe we bakja ekinlerini ösdürip yetiştirmek üçin, jemgyýetçilik baglaryny döretmek kararyna geldiler. Olaryň yetiştiren gök önümlerini we ir-iýmişlerini ýük ulagyndaky azyk dükanynda satyp boljakdy. Ýaşlar we garrylar bilelikde işläp, azyk önümlerini ösdürip yetiştirmek barada bilim aldylar. Beýleki adamlar öz hususy baglaryny ekdiler. Şol baglaryň önümleriniň köp bölegi ýük ulagyndaky Halk azyk dükanynda satyldy.

Halk dükany oňat üstünlikler gazanansoň, ol şäher häkimliginden ýer, pul serişdelerini we mahabatlandyrmaga ygtyýar bermegini soraýar. Olary hökümetiň goldawy we taslamalarynyň kömegi arkaly has köp adamy azyk bilen üpjün edip biljekdigine ynanýdylar.

Halk azyk dükany West Oklendde hemmeler üçin azyk howpsuzlygyny gowulandyryp, ýerli azyk ulgamyny we ykdysadyýeti gurmagy dowam edýär. Halk azyk dükanynyň pikirçe diňe garyp ýa-da şäherde ýaşaýandygy sebäpli hiç bir adam aç bolmaly däldir. Olar: “Azyk howpsuzlygyny üpjün etmek üçin, bize azyk adalatlygy gerekdir” – diýýärler.

Hökümet şäherlerde azyk howpsuzlygy üpjün etmelidir

Ýük ulagyndaky göçme dükan baradaky hekaýa şäherdäki garyp jemgyýet gatnaklaryň öz azyk howpsuzlyklaryny üpjün etmekdäki işlerini beýan edýär. Olaryň işläp düzen maksatnamasy adamlaryň köpüsine kömek etse-de, azyk howpsuzlygynyň meselelerini doly çözmeyär.

- Näme üçin West Oklenddäki adamlaryň sagdyn iýmiti ýokdy?
- Halk azyk dükany ýerli ilaty sagdyn iýmiti iýmäge nädip höweslendirdi?
- Taslama kömek etmek üçin, Halk azyk dükany beýleki toparlaryň ýa-da edaralaryň haýsylary bilen hyzmatdaşlyk edip bilirdi?
- Siz jemgyýetiň azyk howpsuzlygyny gowulandyrmak üçin nähili kömek edip bilersiňiz?

Şäherlerdäki durnukly azyk syýasaty

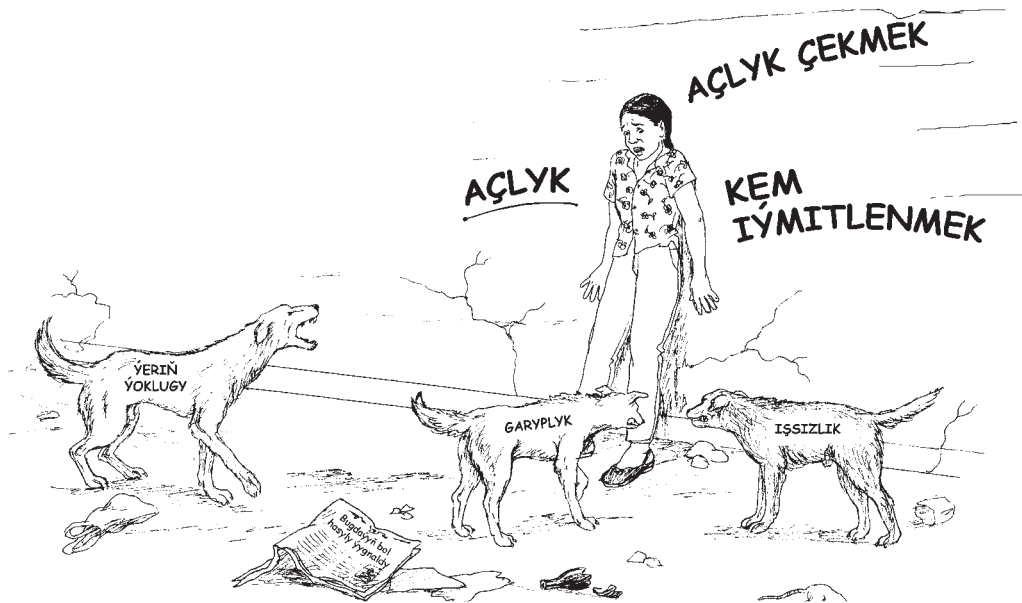
Uzak möhletleýin azyk howpsuzlygy üpjün etmek üçin, şäher ýaşayşyny we ösüşini ara alyp maslahatlaşmak zerurdyr. Ulaglaryň, okuwlaryň, işe ýerleşmegiň, täze jaýlaryň we göçüp barýanlar üçin ýerleriň meýilnamalaşdyrylmagyna jogapkär adamlar şäher ýaşajylarynyň azyk bilen üpjün edilmekleri barada hem pikirlenmelidirler. Jemgyýetçilik baglary üçin ýerleri bermek, bazara daşamagy ulaglaşdyrmak, mekdeplerde sagdyn iýmiti mahabatlandyrmak, azyk howpsuzlygyny öwretmek we ş.m. teklipleriň ählisi adamlara kömek berer. Mundan başga-da, olar gelejekde iň oňat azyk howpsuzlygy üpjün etmek üçin ýerli hökümetler tarapyndan peýdalanylýp bilner.

Elýeter bahadan sagdyn azyk satýan dükanlar ilatyň sagdyn bolmagyna ýardam berýärler.

Açlygyň sosial we syýasy sebäpleri

Açlyk ýaramaz toprak, klimatyň üýtgemegi, suwuň ýetmezçiligi ýaly sebäplerden döräp biler. Emma jemgyýetleriň köpüsinde açlyk köplenç garyplyk zerarly döreyändir. Daýhanlaryň girdejileri az ýa-da ýok bolanda, azyk satyn almak üçin puluň ýetmedik ýagdaýynda adamlar aç galýarlar. Belli bir jemgyýetde garyplygyň we açlygyň sebäplerine düşünmek üçin, her bir topara täsir edýän azyk howpsuzlygynyň meselelerini öwrenmek örän peýdalydyr.

AÇLYGYŇ SOSIAL WE SYÝASY SEBÄPLERI

Hususy birleşmeler azyk howpsuzlygyna gözegçilik edýär

Azyk önümlerine ähli adamlar mätäçdir. Hemmeleriniň sagdyn iýmittenmäge hak-hukuklary bardyr. Ýöne bu wajyp zatlar ýatdan çykarylyp, käbir adamlaryň ýa-da iri hususy birleşmeleriň gara nebisleri öňe geçse, jemgyýetiň saglygy zyýan çekýär. Adamlaryň köpüsi azyk önümlerini iri hususy birleşmeleriň dükanlaryndan alýarlar. Iri hususy birleşmeler bolsa, öz önümçiliginde pestisidleri giňden ulanýandyr.

Iri hususy birleşmeleriň gözegçiliginiň giň gerime eýe bolan ýerlerinde, daýhanlar bergidar edilip, olar ýerlerini taşlap gitmäge mejbur bolýar. Şeýle birleşmeler ýetişdiren önümlerini sebitden daşary satmak üçin ýerleri ulananda, şol jemgyýetde işleýän we ýaşayan adamlar başga ýerlerden getirilen iýmiti iýmeli bolýarlar (olary satyn almaga gurbatlarynyň çatan ýagdaýynda).

Iri hususy birleşmeler şeýle „azyk howpsuzlygyndan“ uly girdeji alýarlar. Jemgyýetdäki adamlar we tutuş ýurtlar bolsa azyk babatda dünýä bazaryna garaşly bolýarlar. Bazar adamlaryň azyk zerurlyklaryny kanagatlandyryp bilmeýse, adamlar açlyk çekýärler. Iri hususy birleşmeler bolsa azygy kömek hökmünde paýlamak üçin hökümete satyp, peýda görmeklerini dowam edýärler.

Adamlar azyk howpsuzlyklaryna özüni gözegçilik etmeseler, iri birleşmeler açlyk ýagdaýyny öz hususy bähbitleri üçin ulanýarlar.

Gurakçylyga garşy göreşmek üçin ýitip giden tohumlaryň dikeldilmeği

Bir wagtlar Zimbabweniň daýhanlary dänelik ekinleriniň köp görnüşlerini ekýärdiler. Geçen asyryň 60-njy ýyllarynda, ýagny Ýaşyl Rewolýusiýa wagtynda halkara agentlikler daýhanlara ekmek üçin mekgejoweniň täze görnüşini hödürlediler. Mekgejoweniň gibridi däneleriniň iriligi, çalt ösýänligi we aňsat satylýanlygy bilen daýhanlara ýarady. Hökümet olaryň ekinleriniň köp bölegini satyn alyp, soňra ony gaýtadan

Zimbabweniň azyk ýetmeýän şäherlerine we başga

ýurtlara satdy. Wagtyň geçmeği bilen mekgejowen Zimbabwede iň giň ýaýran iýmite öwrüldi.

Birnäçe ýyldan gurakçylyk boldy. Zimbabweniň we Günorta Afrikanyň beýleki ýurtlarynyň meýdanlaryna ygal az ýagdy. Mekgejowen ýaramaz ösensoň, iýmäge zat azdy. Maşgalalaryň köpüsi mekgejoweni açlyk döwrüne niýetläp, ýygnap goýupdyrlar. Emma onuň köp böleginiň çüýrändigi mälim boldy. Bu örän geňdi, sebäbi olaryň ösdürip yetişdirýän darysy we joweni öňler köp möwsümleriň dowamynda zaýalanman saklanýardy.

Ahyrsoňy köp garaşylan ýagys ýagdy. Ýöne bu ýagys ösümlikleri kökleri bilen goparýan tupan görnüşinde ýagyp, guran meýdanlaryň topragyny syrýp äkitdi. Zimbabwedäki açlyk şeýle bir güýçlendi welin, hökümet BMG-den azyk kömegini soramaga mejbur boldy. Mekgejoweniň köp mukdary uçarlar bilen getirilip, ýurtdaky açlyk çekýän ähli adamlara paýlanyldy. Emma azyk kömegi we täze gibridi-tohumlary azyk howpsuzlygynyň we açlygyň gysga möhletleýin meselelerini çözüp bilmediler.

Daýhanlar ýagys ýagdyryp bilmeseler-de, oba hojalyk işlerini ýöretmeğiň usullaryny üýtgedip biljekdiklerine göz yetirdiler. Daýhanlar Zimbabwede hemişe gowy ösýän jowen we dary ýaly kiçi dänelik ekinleriniň tohumlaryny ýygnap, olary ekip başladylar. Daýhanlar ýygnap bilen tohumlarynyň ähli görnüşlerini ekdiler. Gurakçylyk ekinleriň bir görnüşini ýok edäýende-de, ekiniň käbir görnüşleri gögermelidi. Güýçli ýagys ýaganda, topragy ýuwup aýyrmaz ýaly, käbir daýhanlar hasylyň galyndylaryny meýdanda çüýremäge galdyrdylar. Indiki ekiş möwsümünde toprak ýumşak we mes boldy. Hemişe bir zat ösüp durar ýaly, käbir daýhanlar däne ekinlerini ýygnanlardan soň, mallaryna iým bolar ýaly, kösükli ekinleri ekdiler. Mundan başga-da, kösükli ekinler topragy süýşmeden goramaga we baýlaşdyrmaga ýardam berdiler.

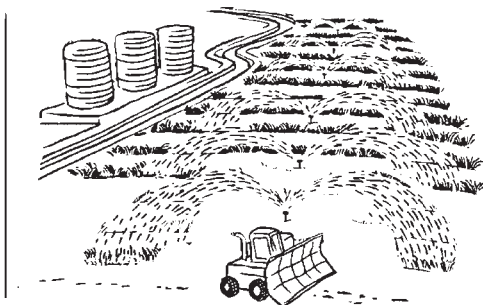
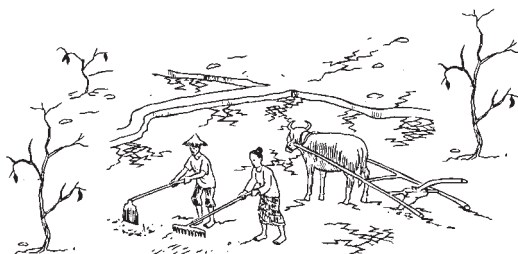
Zimbabwede heniz-de ýagyslar öňküsinden az ýagýar. Ýöne käbir daýhanlar başga ýerden getirilen tohumlara ýa-da halkara azyk kömegine bil baglamaýarlar. Gurakçylyga döz gelip biljek ekinleri ösdürip yetişdirmek bilen, olar açlygynyň öňüni almaga has ukyply boldular.

Ýaşyl Rewolýusiýanyň oba hojalygyny ýöretmekde ulanan usullary

Geçen asyryň 60-njy ýyllarynda başlan Ýaşyl Rewolýusiýasynyň döwründen bäri, iri hususy birleşmeler we halkara agentlikler “gowulandyrylan tohumlaryň”, himiki dökünleriň we pestisidleriň kömegi bilen “dünýäni iýmitlendirip” biljekdiklerini mälim edýärdiler. Oba hojalyk ýerlerine, tohum gorlaryna, satuw ulgamlaryna, paýlama we beýleki zatlar gözegçiligi öz ellerine alan bolsalar hem, olar dünýädäki açlygy togtdap bilmediler. Tersine, ýagdaý has-da erbetleşdi.

Suw ýetmezçiligi

Ekinler üçin suw gerek bolýar. Iri hususy birleşmeleriň ulanýan suwunyň mukdary günsaýyn artansoň, ownuk ýer eýelerine suwaryş suwlarynyň mukdary günsaýyn azalýar. Suw hapalansa ýa-da hususy eýeçilikde bolsa, suwdan peýdalanmaga bolan hukuk howp astyna düşýär (6-njy baba ser.). Topragy dolandyrmak we suw serişdelerini gorap saklamagyň birgiden usullary bar (9-njy we 15-nji baplara ser.), ýöne olar adamyň suwa bolan hukuklaryny goldaýan hökümetler we halkara agentlikler tarapyndan goralyp, öňe sürülmelidir.

Ýeriň ýitirilmegi

Ýeriň köp bölegi birnäçe adama ýa-da hususy birleşmelere degişli bolsa, bu ýagdaý köp sanly azyk kynçylyklarynyň döremegine sebäp bolýar. Ownuk ýer eýeleriniň köpüsi öz ýerlerini taşlap, şäherlere göçüp gitmäge ýa-da plantasiýalarda we zawodlarda işlemäge mejbur bolýarlar. Adamlar azyklyk ekinlerini ösdürüp ýetişdirmäge ýerleriniň we sagdyn iýmít satyn almak üçin pullarynyň ýokdugy sebäpli açlygyň, horlugyň pidalary bolýarlar.

Iri hususy birleşmeler adatça ekinleriň diňe bir görnüşini ekýärler, az adam işledýärler, maşyn enjamlarynyň, himiki dökünleriň, pestisidleriň, gerbisidleriň köp mukdaryny ulanýarlar. Olar yetişen önümleri uzak ýerlere, köplenç başga ýurtlara iberip satýarlar. Bu iýmitiň dürlüligini azaldyp, iýmiti has ýaramazlaşdyrýar, oba hojalyk işgärleriniň girdejilerini kemeldýär, daşky gurşawa haş köp zyýan ýetirýär we yerli azygyň elýeter bolmagyna ýol bermeyär. Mundan başga-da, bu yerli ekinlere zyýan ýetirýär, sebäbi adamlar ekinlerini ösdürüp ýetişdirmekte we topragyň aladasyny etmekte indi öz adaty usullaryny ulanyp bilmeýärler.

Karz almagyň we bazarlaryň elýeter bolmazlygy

Oba hojalygyny ýöretmek howa we bazar nyrlaryna bagly bolansoň, käte daýhanlar hasyl möwsümine çenli we bazar ýagdaýy gowulanyança karzyna pul almaly bolýarlar. Banklar ownuk daýhanlara pul karz bermekden ýüz öwürüp, puly iri hususy birleşmelerine karz berýärler. Bu ýagdaý daýhanlary we olaryň maşgalalaryny açlyk çekmäge mejbur edýär. Olar köplenç öz ýerlerini bermäge hem mejbur edýär.

Migrasiýa

Adamlar öz ýaşayan ýerlerini taşlap, başga ýerlere göçmäge mejbur bolanlarynda, ekin ekip, hasyl ýetişdirmek baradaky bilimlerini hem ýitirýärler. Ýaşlar oba hojalygy ýöretmegi öwrenmän şähere gitseler, olar hiç wagt öz çagalaryna oba hojalygyny ýöretmegi öwredip bilmezler. Bu ýagdaý ýerleriň ýitirilmegine sebäp bolup biler.

Epidemiki keseller

Bütin dünýäde AIW/AIDS, inçekesel, gyzzyrma ýaly keselleriň millionlarça adamlary öldürýän döwründe açlyk we kem iýmitlenme gitdigisaýy güýjeýär. Maşgalalar we jemgyýet tutuş nesilleri ýitirýärler. Bu nesiller köplenç iýmit öndürmekde iň işjeň bolan nesillerdi. Azyk önümleriň öndürilişi peselýär. Ökde daýhanlar garrap aradan çykýarlar. Olaryň ekerançylyk baradaky bilimleri hem olaryň ýogalmagy bilen ýitip gidýär. Ýokarda agzalan keselleriň öňüni almak we olary bejermek diňe açlyga we kem iýmitlenmä ýol bermezlik bilen çäklenmän, eýsem tutuş jemgyýetiň azyk howpsuzlygy üçin hem örän wajypdyr.

Bilim ýetmezçiligi

Köp ýerlerde adamlar azyk önümlerini öndürmek baradaky adaty bilimlerden mahrum boldular. Üýtgäp duran howa, hasylly ýeriň azlygy, jemgyýetiň köp ilatlylygy ýaly tiz-tizden üýtgäp durýan şertlerde köne usullar indi peýda bermeýärler. Adamlar iýmiti nähili öndürmelidigini bilmeseler, açlygyň ýüze çykyp, azyk howpsuzlygynyň ýitirilmegine sebäp bolýar. Daýhanlaryň meýdan mekdepleriniň, ýaş daýhanlaryň ýaşuly daýhanlar tarapyndan okadylmagynyň maksatnamasynyň we oba hojalygynyň wagyz etmek gullugynyň üsti bilen bilimleriň goldanylmagy, okuwlaryň geçirilmegi meseläniň çözümleriniň biridir (316-njy sah. ser.).

**Açlyk azygyň ýetmezçiliginden döreýär.
Azyk ýetmezçiligi bolsa adalatyň ýetmezçiliginden döreýär.**

Azyk garaşsyzlygy ynsan hukuklarynyň biridir

Her bir adamyň medeni taýdan özüne laýyk, sagdyn we howpsuz azyga hukugy bardyr. Azyk garaşsyzlygy – bu biziň hususy azyk ulgamymyzy kesgitlemäge ygtyýarlydygymyza, jemgyýetiň azyk howpsuzlygynyň bardygyna göz ýetirmekdir.

Vía Campesina adamlaryň azyga gözegçilik etmeklerini öňe sürýär

Ownuk hususy daýhan hojalyklary köpüsi ýetişdiren hasyllaryny kabul ederlik nyrhdan satyp bilmeýärler. Sebäbi halkara söwda düzgünleri diňe baý ýurtlaryň we iri ýer eýeleriniň bähbitlerini arayarlar. Başga ýerlerden getirilen azygyň bahalarynyň has arzanlygy sebäpli, daýhanlar hatda ýerli bazarlarda hem öz harytlaryny kabul ederlik nyrlardan satyp bilmeýärler. Bu ýagdaý daýhanlary azygy arzan nyrlardan satmaga mejbur edýär. Olary öňküden hem beter bergidar, garyp, aç galdyrýar.

Bu meseläni çözmek üçin, ýurtlaryň köpüsünde daýhanlar “Vía Campesina” (isp. “Daýhan ýoly”) diýen hereketi döredýärler. “Vía Campesina” daýhançylyk guramalarynyň köpüsini birleşdirýär. Onuň esasy maksady – daýhanlaryň elýeter azyk bahalaryny kabul etmek ukybyny güýçlendirmekden ybarat. “Vía Campesina” ýeri we suw serişdelerini saklamak we azygyň öndürilişine we bölünişine gözegçilik etmek üçin daýhanlary birleşdirýär.

“Vía Campesinanyň” pikirçe, azyk howpsuzlygy diňe azyk garaşsyzlygynyň üsti bilen amala aşyrylyp bilner: maldarlar we daýhanlar haýsy önümleri öndürmelidigini, olary näçeden satmalydygyny, alyjylar hem nämäni ulanmalydygyny, kimden satyn almalydygyny özlari çözmelidir.

Käbir ýerlerde “Via Campesina” syýasy işgärleri we guramalary gyssap, olardan ýerli daýhançylyk kärdeşler arkalaşyklarynyň talaparyny kanagatlandyrmagy talap edýär. Beýleki ýerlerde ol ulanylmadyk oba hojalyk yerleriniň dikeltmekçi bolýan ýersiz daýhanlary goldaýarlar. Şeýle hem “Via Campesina” azygy iň mätäçlere adalatly paýlajak ýerli edaralaryny gurmaga kömek edýärler.

2005-nji ýylda bolan ýertitre we sunami (örän uly joşgun tolkun) Indoneziýany weýran edende, heläkçilige uçran adamlaryň köpüsi daýhanlardy we balykçylardy. “Vía Campesina” hemeýatçylyk edip, azyk we beýleki materiallary diňe başga ýerlerden getirmek bilen çäklenmän, ýerli edaralar bilen ýerli ownuk öndürijilerden azyk, gurallary we beýleki materiallary satyn almakda hyzmatdaşlyk etdiler. Olar azyk kömeginiň çeşmelerini (ýerli ýa-da başga ýerlerden getirilen) dikeldiliş işleri nädip alyp barmaly (ol maşgala önümçiligini ýa-da iri azyk birleşmelerini goldaýarmy), we ýerli edaralary nädip kuwwatlandyrmaly, olaryň kömege garaşly bolmazlygy üçin haýsy çäreleri geçirmeli diýen wajyp soraglary gozgaýarlar.

“Daýhan ýolunyň” ýygnan pullarynyň köp bölegi balykçylaryň jaýlarynyň we gaýyklarynyň dikeldilmegine, daýhanlar we balykçylar üçin täze iş gurallaryny ýasamaklyga, oba hojalyk yerleriniň önümçilik üçin dikeldilmegine sarp edildi. Heläkçilige uçran adamlaryň öz-özlerini üpjün etmekleri üçin degişli şertleri döredip, “Daýhan ýoly” gysga möhletleýin dikeldişi däl-de, uzak möhletleýin azyk garaşsyzlygyny goldady.